

HISTORISCHE KRING HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan
voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg*

Een wandeling door de Lankgraaf

De omstandigheid, dat de Lankgraaf bedreigd wordt door de ontginning van zilverzand, was aanleiding, dat de werkgroep van de Historische Kring HET LAND VAN HERLE, zich wilde overtuigen van de ogenblikkelijke toestand van dit unieke grachtenstelsel langs de rand van de Brunsummerheide.

Op maandag 2 juli verzamelde zich een tiental belangstellenden op de Lichtenberg onder Schaesberg en wandelde van daar door de Nieuwstraat tot aan de grens van de gemeente Nieuwenhagen. Daar prijkt de naam Lankgraaf op de hoek van een huis als aanduiding van de naam der straat. Onder de gemeente Nieuwenhagen is de gracht gedempt en in het gemeentelijk wegenstelsel opgenomen. De Lankgraaf genoemde straat houdt niet alleen de herinnering aan het historische verschijnsel levendig, maar geeft ook het verloop er van aan, dat verder noordwaarts is na te gaan op Duits gebied in de Teverer Heide.

Het feit, dat de naam Lankgraaf is blijven leven te Nieuwenhagen ten oosten van de heide en te Brunssum ten westen er van, wijst er op, dat hij in het verleden de aandacht der bewoners getrokken heeft.

Van het genoemde punt begaf zich het gezelschap via de gedempte Lankgraaf in zuidelijke richting naar een hoogte (160 m. + A.P.), die het Galgebumke of het Winkmulebumke genoemd wordt. Beide namen bewaren herinneringen aan historische feiten. Hier stond eertijds de galg der heerlijkheid Schaesberg, waarvan in het jaar 1743 17 bokkerijders stierven. Ook heeft er in de vorige eeuw een windmolen gestaan, waarvan de bewegende delen omstreeks 1870 naar Klimmen zijn overgebracht en geplaatst in de molen aan de weg naar Hulsberg.

Genoemde hoogte is het laatste overblijfsel van een heidelandschap, dat zich tot het Kempke langs de Pasweg uitstreekte, maar jammer genoeg kiezel bevatte en afgegraven werd. Gelukkig heeft de kiezelwinning aan de voet van de hoogte halt moeten maken, waardoor een punt met een

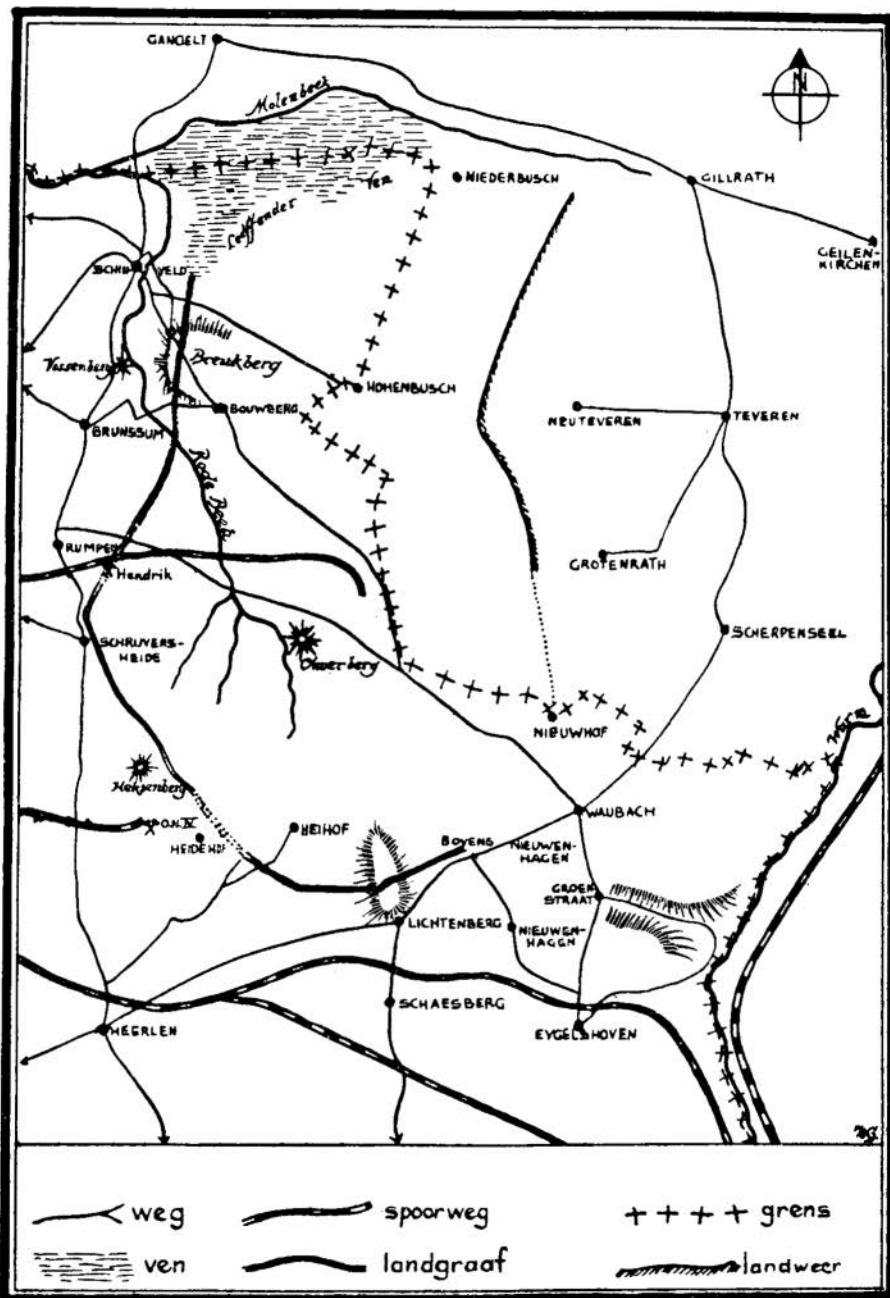
heerlijk uitzicht op het keteldal van Heerlen en de omringende hoogten gespaard is gebleven.

Aan de voet van de hoogte verschijnt de Lankgraaf als een ondiep holweggetje met enigszins verhoogde randen. Aanvankelijk, waar het terrein daalt, zou men aan uitschuring kunnen denken, maar het pad zet zich op dezelfde wijze voort, waar het terrein vlak is. Hier vormt de Lankgraaf over een afstand van 400 m. de grens tussen de gemeenten Schaesberg en Nieuwenhagen. Deze werd in 1619 vastgelegd.

Een honderd meter verder, bij een wegwakruising naar de Kakert, vertoont zich de Lankgraaf duidelijk als werk van mensenhanden: een gracht (de weg) met begroeide ophogingen (wallen) aan weerszijden. Zo blijft hij over een afstand van ruim een kilometer met slechts een kleine onderbreking waar men de gracht gedempt heeft om op de hogere gelegen akkers te komen. Aan de rechterzijde van de weg liggen hier de landerijen van de (nieuwe) Heihof, die omstreeks 1900 door de oliemagnaat Menten met spannen ossen ontgonnen zijn geworden. Het door hem gebouwde landhuis is weer afgebroken, naar ik meen, wegens mijnschade.

Als herinneringen aan de jongste oorlog bevinden zich in de wand van de gracht nog de foxholes der Amerikanen.

De Lankgraaf blijft de weg tot het punt, waar de Wagenschutsweg, die de grens tussen de gemeenten Nieuwenhagen en Heerlen vormt en thans druk gebruikt wordt voor het vervoer van zand en grint uit de heide, onze weg kruist. Dan is hij over een afstand van 500 meter verdwenen. Hij is gedempt en geïncorporeerd in het wei- en bouwland. Sporen er van zijn nog te ontdekken in het weiland van de in de nabijheid gelegen boerderij. Wij vervolgen de Heihovenweg, waaraan de oude Heihof gelegen is. Dit was eertijds een aanzienlijke hoeve, waarvan de uit de zeventiende eeuw daterende inrijpoort getuigt. Dit is het enige overblijfsel van een gebouw, dat omstreeks 1900 door een brand verwoest werd. Reeds voor dien was het gebouw en de landerijen verdeeld over twee boerderijen. Waar de beboste heide begint, slaan we het pad naar rechts in en vinden na een honderd meter wandelen de Lankgraaf terug. Het kost nu weinig moeite om het tracé van het gedempte gedeelte te vinden, daar het kruispunt bij de Wagenschutsweg in het verlengde ligt van de droge gracht, die we hier aantreffen. Ook rechts van genoemd pad is de Lankgraaf te volgen, eerst langs een akkertje en vervolgens tussen het struikgewas. Dit houdt op op korte afstand van het afgerasterde opslagterrein van de mijn Oranje-Nassau IV. In het rulle zand ten noorden van die opslagplaats zijn de sporen van onze graaf uitgewist, maar waar de heidebegroeiing weer begint treedt hij weer duidelijk te voorschijn. Hier aan de voet van de Heksenberg buigt hij om naar het noorden en loopt evenwijdig aan het brede pad, dat naar de hei in leidt. Ter hoogte van de Heksenberg, 100 meter oostelijk van de top, in een open dennebos, verschijnt de Lankgraaf in een, in een bepaald stadium, goed geconserveerde vorm als een gracht met wallen. De gracht is natuurlijk in de loop der tijden ondieper geworden en de wallen lager, maar de afstand tussen de toppen der wallen is wel hetzelfde gebleven. Deze bedraagt ruim 10 meter, zodat we daaruit de breedte der gracht kunnen afleiden. Het is opmerkelijk,

dat deze zo opvallende insnijding in het terrein niet aangegeven is op de topografische kaart.

De weg Nieuwenhagen—Versiliënbos snijdt de Lankgraaf, die weldra verdwijnt in een jongere aanplanting van dennen, maar nog steeds goed te volgen is. Vervolgens komen we op een open, weinig begroeid terrein, waar we een uitzicht hebben op de Maria Christinawijk met haar vriendelijke trapgeveltjes. Hier zijn we een ogenblik het spoor van het voorwerp van onze belangstelling kwijt. Een drietal paadjes lopen evenwijdig in noordelijke richting. We volgen het middelste en zien weldra ter linkerzijde de bekende greppel, die de weg begeleidt. Hij is evenals de zijkanten begroeid, voornamelijk met struikvormige eiken en ginster en is ononderbroken te volgen tot het punt, waar een weg voor het vervoer van straatvuil de hei in gaat. Hier is de Lankgraaf opgevuld, maar een eindje noordwaarts is hij weer te ontdekken langs de heg, die particulier bezit van de heide afscheidt. Bij het Pension Koekoek staan we voor een verrassing. Waar we een paar maanden geleden duidelijk het verloop van de gracht in het landschap hadden geconstateerd, is nu een diepe, gapende kuil, waar zilverzand wordt uitgegraven. De Lankgraaf heeft men maar mee vergraven. In een grote boog gaan we om de groeve heen en na enige prikkeldraadversperringen genomen te hebben, komen we op een punt, waar de onderneming Conifex een sleuf door de Lankgraaf heeft gegraven. Het profiel van de doorgraving is nog te onderscheiden, en evenijens het verloop van het nog niet weggegraven gedeelte, aan de overkant, de zuidzijde van de insnijding.

Naar het noorden toe, in de richting Brunssum, konden we het spoor van de Lankgraaf weer volgen langs de rand van de uitgewerkte zilverzandgroeve Mertens en de heg van een weide en een tuin langs de Langenberg gelegen. Bij de ingang naar het nieuwe zwembad in de Zeekoel is de Lankgraaf weggenivelleerd. Alleen over een korte afstand langs de grote weg is hij gespaard gebleven. Verder hebben we nog zijn aanwezigheid, zij het grotendeels gedempt, kunnen vaststellen achter de woningen in de helling van de Langenberg, de Akerstraat geheten.

Na een wandeling van ongeveer 6 kilometer staakten we tegen 8 uur onze onderzoekingsstocht met het voornemen ook nog eens de rest van de Lankgraaf te bewandelen. De deelnemers waren voldaan niet alleen over het resultaat der onderzoeking, maar ook over de heerlijke wandeling door de rustige hei.

Zij gebruikten in het café Heidezicht een lavende, verfrissende of opwekkende drank in afwachting van inmiddels opgebeldde auto's, die hen naar huis brachten.

J. J. JONGEN

Het Land van Herle 1914/1918

Alles slijt! Na de nog verschrikkelijker ongerechtigheden van 1940/45, die voor de jongere generatie ook al bijna legende geworden zijn, leeft er nog slechts in de alleroudste bewoners van stad en streek de herinnering aan de ellende van de eerste wereldoorlog, die ons deed bidden: „Van oorlog, pest en hongersnood, verlos ons Heer”.

Een korte terugblik op die dagen moge hieronder volgen. Ook dit is al historie, zij het geen prettige.

Nog hoor ik op 15 augustus 1914 (Maria Hemelvaartsdag) de „sieges-sichere” stem van een der velen in Heerlen wonende Duitsers: „Heute wird Graf Häeseler — chef van de Generale Staf — in Paris Mittag-speisen”. Wij weten allen, hoe dat *bijna zekere* al meer en meer *onzeker* werd en tenslotte strandde in de loopgraven van Vlaanderen en Noord-Frankrijk. Het is waar, de neutraliteit van ons land bleef geëerbiedigd, maar weken en maanden trokken de Duitse troepen langs de éne helft van de grensweg Herzogenrath—Kerkrade—Aken de dood tegemoet. Zuid-Limburg kreeg het gedonder der kanonnen uit de eerste hand. Voor oudere mensen jarenlange onrustige nachten.

Nog zie ik op diezelfde Hemelvaartsdag in het even over de grens gelegen Belgische plaatsje Canne — „op eigen verantwoording”, waarschuwden de Nederlandse grenswachten — de spatten bloed van meerdere vermoorden in de gang van het verlaten burgemeestershuis Poswick. Aan wie de schuld? God weet het! Maar in een prieeltje langs de straatweg lagen ontelbare lege wijnflessen als stille getuigen, en misschien oorzaak van de wrede behandeling van onschuldige slachtoffers van de oorlog.

En allengs rijgden zich de maanden tot jaren, totdat in november 1918 de laatste der Hohenzollern vanaf Eysden over de Mookerhei zijn toevlucht moest nemen tot het kleine Holland, waardoor een oude voor onmogelijk gehouden sage dan toch maar voor een groot deel bewaarheid werd: „De laatste koning van Pruisen zal door een smid op de Mookerhei zijn paard laten beslaan.” *)

Een sage zal zelden letterlijk in vervulling gaan, maar zou ooit iemand gedacht hebben dat de machtige koning-keizer van Duitsland over de Mookerhei zou vluchten!

Maar voordat het zover kwam, is in heel de wereld en ook in het Land van Herle veel leed geleden. Is het wonder dat toen eindelijk het einde naderde, meer mensen treurden dan jubelden, toen als het ware een pest de over Zuid-Limburg vluchtende Duitsers vergezelde. In Duitsland werd de nood al groter en groter en hier begon de smokkel, eerst met paarden, en later met alles wat smokkelwaarde had. De paardensmokkelaars verhuisden op hoog bevel achter de Hollandse waterlinie. Een enkele, die het waagde, voordat zijn straftijd om was vrouw en kinderen terug te

zien, zag je wel eens in de herfst in rokje en blousje van vrouwlief de „piepers” rooien! Buren en vrienden waren wel zo gediensig een en ander niet te verraden. En hoevelen er in die dagen „heden miljonair en morgen bedelaar” werden, daar zou onze oude Bongerd over kunnen vertellen, zijnde de openlucht-bank uit die tijd.

De nood klom al meer en meer. Ons toen nog eigen Insulinde kon ons niet meer bijstaan met koloniale waren. Door de oorlogvoerenden werden onze schepen in beslag genomen. En zo werd de voorraad al minder en minder, ook en vooral door de smokkelhandel. Eike- en beukeblad werd omgetoverd in Java- en Dehli-tabak, om het begeerde sigaartje te rollen.

Dit alles was echter nog maar het begin van de grootste ellende. Gebrek aan levens- en geneesmiddelen veroorzaakte al spoedig ziekte en dood. Midden 1918 heerste hier de influenza. Met enkele dagen rust kwamen de meesten — niet allen — er weer spoedig bovenop. Gekscherend noemde Jan Publiek de influenza „Vrouw Linsse” en zong: „Vrouw Linsse, vrouw Linsse, wat kost 'n elle katoen”. Maar vrouw Linsse heeft zich onbarmhartig gewroken. In de maanden oktober en november — in de dagen van het terugtrekken der Duitsers uit Frankrijk en België — telde men in Heerlen de doden en stervenden met tientallen. Schrijver dezes is het overkomen dat hij op de dag na Allerzielen, tussen tien en elf in de voormiddag bij de Burgerlijke Stand de doodstijding ging melden van een broer en schoonzuster. Dat waren die dag de zestiende en zeventiende in het toen nog rond 25.000 inwoners tellende Heerlen. De schone gewoonte van ter dood luiden moest worden gestaakt. Kruisen — even schone gewoonte in oud-Heerlen — mochten niet meer aan een sterfhuys geplaatst worden. In één straat — ik meen de Geerstraat — lagen op één dag zeven lijken boven aarde. Dokter de Wever — toch waarlijk geen reclame-maker voor de drankhandel — wist door gebrek aan geneesmiddelen zijn patiënten geen betere raad te geven dan: „Luu, zoep mar cognac”. En wonderlijk, dat heeft menigeen geholpen, vooral degenen die in juli en augustus vrouw Linsse op bezoek hadden gehad.

God beware de wereld voor een derde wereldoorlog! Na de revolverschoten in Sarejewo is voor Europa de zon ondergegaan en als droeve erfenis van twee wereldoorlogen zingt men thans in Oost-Duitsland met rouw in het hart:

„Keine Butter, keine Sahne,
Aber auf dem Mond eine rothe Fahne!”

C. J. S.

*) Zie: Sagen en Legendes in Limburg van H. Welters, blz. 209.

„Dat Dorpe Inghenebroecke” en de Heren (van) Hoen

In de verhandeling over Hoensbroek, zoals deze opgenomen is in de jubileumuitgave van „Het Land van Herle”, kan men lezen, dat Hoensbroek maar een kleine oppervlakte heeft.

De grenzen van de tegenwoordige gemeente vertonen slechts een onopvallend verschil met die van de „Vrije Heerlijkheid Hoensbroeck”, zoals deze bij de open brief van Johanna, Hertogin van Brabant, op 26 oktober 1388 gesticht werd.

Met de stichting dier heerlijkheid werd een vlekje grond aan de grote parochie Heerlen ontnomen.

Op zich zelf betekende dit vlekje grond niet zo veel: een hoog gelegen deel bestond uit bouwland en woud, een laag gelegen deel was broekland (= moeras).

De stichtingsbrief had echter niet alleen betrekking op het vlekje grond. Het belangrijkste element in die brief vormden de rechten die daarbij toegekend werden aan een met name genoemde familie.

De stichtingsbrief werd nog eens erkend en bevestigd. Dat geschiedde op 25 april 1555. De daarvoor comparerende personen waren:

Rycalt van Merode, deken der collegiale kerk van O.L. Vrouw te Maastricht, en schout en schepenen „der Hoicheyt ende Heerlycheyt van Her Hoensbroeck”.

In de betreffende akte leest men de namen van de toenmalige schout en schepenen:

„Claes Smitsynghe, scholtis

Jan Vechter, Tysken Hontgens, Jan Capparts, Claes Coumans, Loeffen van Eymael, Herman Smitzynge ende Thys van Woestenraedt, schepenen”.

In de brief van 1388 worden door Hertogin Johanna ook de redenen vermeld, waarom prerogatieven en rechten werden toegekend:

„dat wij om sunderlinghe gonst die wy hebben tot onsen lieven getruwen Heere Herman Hoen van den Broecke Ridder, om den menichfuldigen denckelycken dinst dijen hy ons gedaen heeft, ende noch doen sal, ende om menighen groten schade van rove ende van Brande dien hij om onsen wille leden heeft. . . .”

De oprichting der vrije heerlijkheid geschiedde ten gunste van genoemde Heer Herman Hoen en van „synen rechten Oir Erven ende Naecomminge. . . . erflic ewelic ende ummermeer tewigen dagen te besitten. . . .” en omvatte „dat Dorpe geheiten Inghenebroecke, in den kerspел van Herle”.

De voorouders van genoemde Heer Herman Hoen hadden hun plichten ten opzichte van hun vorsten vervuld. Herman Hoen was in 1388 reeds „Ridder” en behoorde tot de uitzonderlijke stand, nl. die der edelen. Met de plicht om met hun vazallen de rechten van de vorst te verdedigen,

ontstond ook de andere: om omwonenden en vazallen te beschermen bij dreigend gevaar.

Reeds geruime tijd stond de familie Hoen aan de zijde van de hertog van Brabant. Mede om die diensten was het haar toegestaan geworden om op de grens van het Valkenburgse land een burcht . . . „een sterke huysinge” te bouwen.

Dat huis was een sterk huis geworden: het werd geschraagd door een zware ronde toren, naar de „Dominus” donjon genoemd en staande te midden van het water in het grote moerasgedeelte van de toenmalige heerlijkheid.

De familie bleef haar plichten ten opzichte van haar vorsten vervullen. Zij maakte echter ook gebruik van haar rechten en van haar uitzonderlijke positie. Haar vazallen en haar omwonenden nam zij, als dat nodig was, in bescherming. Men kon het o.a. lezen (1668): toen zij beveiliging verschaftte binnen de muren van het inmiddels uitgebreid en vergroot kasteel aan de gehele bevolking der heerlijkheid met al haar levende have en huisraad.

Deze plichten heeft de familie volbracht gedurende het gehele tijdperk van de uitoefening harer feodale rechten. . . . tot in de tijd van de franse revolutie. Tot zolang ook genoot zij de prerogatieven die aan haar staat verbonden waren.

Zij heeft nochtans bewogen tijden doorgemaakt. Terwijl veel edelen verarmden en geslachten van edelen uitstierven, kwam zij hoe langer hoe meer tot aanzien en tot macht.

Haar positie was echter niet altijd gemakkelijk. Men denke aan de 17e eeuw en aan het begin der 18e eeuw. De spaanse Nederlanden en wel het deel dat nu Limburg heet, kreeg nieuwe vorsten. In de gebieden waar de heren van Hoensbroeck toen hun eigendommen hadden, moesten zij hun gedragingen richten naar voor hen totaal nieuwe opvattingen, rechten en plichten. Zij hadden zodoende ook hun zorg voor de bewoners van die gebieden.

In de nog komende geschiedschrijving over Hoensbroeck zal van een en ander nog duidelijk blijken.

Ter completering van de in „Het Land van Herle” over Hoensbroeck gedane publicatie zou men de lezers een overzicht kunnen geven van de familie (van) Hoen(sbroeck), zoals deze in haar rechte lijn reeds eerder gepubliceerd en beschreven werd. In chronologische volgorde ontmoet men dan:

1212 Gerard de Houne (Hoen) in een akte waarbij de tolvrijheid op de Rijn bekrachtigd werd ten behoeve van de stad Keulen. Deze akte draagt mede het zegel van deze Hoen.

1277/

1288 Herman I Hoen tzo Broeck die met zijn zoon Johan deelnam aan de zijde van de hertog van Brabant in de slag van Woeringen (1288 einde van de limburgse successie-oorlog).

- 1311 Johan Hoen tzo Broeck, gehuwd met Aleida van Haeren (Voerendaal). Hij was burgvoogd van Valkenburg. Door dit huwelijk ontstond het nóg geldende familiewapen der van Hoensbroeck's: „een schild van zilver, vier maal gebalkt van keel, waarover een klimmende tweestaartige leeuw van sabel, gekroond, getongd en geklauwd van goud”.
De rode balken op dit schild waren nl. genomen uit het wapen der familie van Haeren.
- 1346 Johan II Hoen tzo Broeck, zoon van Johan voornoemd en van diens genoemde vrouw.
- 1350 Nicolas Hoen tzo Broeck, die van zijn aanverwant Ogier van Haeren (vader van genoemde Aleida) het voogdambt van de stad Maastricht moet hebben overgenomen. Als zodanig komt hij 1369—1371 in oorkonden voor. Met zijn zoon Herman nam hij deel aan de slag van Baesweiler en sneuvelde.
- 1360 Herman II van Hoen, Heer ten Broecke, schout van Maastricht: „charge qui avoit aussi deservie Nicolas (Claeus) Hoen, père du dit Herman”.
Hij was o. a. ook „Juré” of beëdigd rechter. In zijn tijd nam hij een voorname plaats in.
Men noemde hem als de bouwer van het oorspronkelijke kasteel (van die stercke huysinge). Tot in 1404 ontmoette men afrekeningen te zijnen name als schout van Maastricht.
Zijn echtgenote was Cecilia van Borre (Borne).
- 1405 Nicolaas van Hoen, Ridder, Heer ten Broecke, enz. gehuwd met Catharina Maschereil (tot Rade = Wijnandsrade).
- 1429 Herman III van Hoen, Heer ten Broecke gehuwd met Catharina van den Broich, Vrouwe tot Dalhof. Zij hadden geen kinderen.
- 1458 Nicolaas van Hoen, Ridder, broeder van Herman III, gehuwd met Agnes van Bock tot Lichtenberg.
- 1473 Nicolaas van Hoen, Ridder, Heer ten Broecke, gehuwd met Johanna van Corswarem.
- 1516 Herman IV van Hoen, Heer van Hoensbroeck, gehuwd met Maria gravin van Dauer.
- 1557 Wolter, Heer van Hoensbroeck, Haeren en Oostham, gehuwd 1) met Nathalie van Hulsberg
2) met Mechtildis Huyn van Amstenrade, weduwe van L. van Hulsberg.
Beide huwelijken bleven kinderloos.

- Hij was de bouwer van de zuidelijke vleugel met vierkante toren van het kasteel.
- 1576 Godhard van Hoen, Ridder, Heer van Hoensbroeck, Oostham, enz. gehuwd met Geertruid van Merode.
- 1590 Ulrich van Hoen, Heer van Hoensbroeck, gehuwd
 1) met Adriana van Boedberge tot den Haag (Gelder)
 2) met Catharina Spies tot Schweinheim.
- Bij testament van 4 januari 1610 kreeg hij van de oom van zijn eerste vrouw, Arnold van Boedberg, toegewezen alle kleinodiën, gouden keten, medailles en zilveren lampet (die ten eeuwigen dage de erfmaarschalk van Geldern en de rechtmatige bezitter van Haag zou toebehoren).
- Na het overlijden van die oom op 4 januari 1613 kreeg hij kasteel Haag met alle daartoe behorende bezittingen.
- Op 7 januari 1613 heeft hij door zijn rentmeester Peter Luytgen bezit van Haag laten nemen. Dit ging nochtans niet zonder meer. Eerst op 14 juni 1613 was dit geëffectueerd.
- Ulrich van Hoen was commissaris der ridderschap van het land van Valkenburg.
- 1631 Adriaan, Baron van Hoensbroeck. Hij erfde alle goederen van Haag en het erfmaarschalksambt van Gelderland. Het kasteel Haag c.a. vielen hem toe 29 december 1618. Het erfmaarschalksambt was hem reeds 5 januari 1613 toebedeeld.
- Hij was commissaris der ridderschap. Zijn echtgenote was Anna Elisabeth van Loë tot Wissen.
- Hij was de bouwer van het middendeel van het Hoensbroekse kasteel: de hoofdingang, arcaden en kapel, alsmede van de boerderij in haar tegenwoordige gedaante.
- De boven twee poorten in steen uitgehouwen familiewapens met spreuken zijn van hem en van zijn echtgenote.
- Door koning Philips IV van Spanje werd hij 2 oktober 1623 benoemd tot drost van kasteel en stad Geldern. Daarvoor moest hij 26.000 vlaamse ponden betalen.
- Het voortzetten van de oorlog na het 12-jarig bestand (1621) bracht voor hem veel plichten en moeilijkheden.
- Hij was het, die de gehele bevolking van Hoensbroek (1668) met alle have opnam binnen de poorten van het kasteel.
- Hij werd oud en overleed 17 februari 1675.
- 1675 Arnold Adriaan Markgraaf van Hoensbroeck, erfmaarschalk van Gelder en van Zutphen. Hij was voorts baron van Oostham, Beringen, Moll en Quaedmechelen, Heer te Male, in Schilde, Westmael, enz. Hij had grote roem als staatsman en als buitengewoon gezant van de koning van Spanje aan de hoven van Berlijn, Parijs en Keulen. Om zijn verdiensten werd hij tot markies benoemd en Hoensbroek werd een markiezaat.

Hij was geboren 15 september 1631 op kasteel Haag en huwde:

- 1) zijn nicht Anna Catharina baronesse van Hoensbroeck tot Oostham
- 2) Dorothea Henrietta van Cottereau tot Westmael
- 3) Catharina Cecilia van Bocholtz, douairière van Wittenhorst.

Zijn dochter Isabella Agnes (uit 1e huwelijk) huwde de hiervoor reeds genoemde Hon. du Chatelet.

Op 26 januari 1675 verkocht koning Karel II van Spanje aan hem voor 100.000 livres de 14 heerlijkheden met jurisdictie van het ambt Geldern, met alle daaraan verbonden inkomsten, privilegiën en rechten. Dit waren: Nieuwkerk en Winternam, Aldekerk en Eyll, Sevele, Rheurdt, Vernam, Schaephuysen, Antoniusberg en Stenden, Wetten, Pont, Veert, Capellen, Kevelaer, Klein-Kevelaer en Rayen.

Op 30 december 1675 volgde zijn verheffing tot markies.

Hij overleed 27 oktober 1694.

1694 Willem Adriaan markgraaf van Hoensbroeck, erfmaarschalk van Gelder en van Zutphen (Heer van Pont, enz. enz.) geboren op 30 mei 1666 uit het tweede huwelijk van zijn vader.

Tijdens zijn beheer kwamen de Gelderse landen, inbegrepen kasteel Haag met alle bezittingen (1703) onder pruisisch bewind. Door belegering en bombardering van Gelder gedurende elf maanden had ook kasteel Haag veel geleden.

Het nieuwe regeringsstelsel legde die landen nieuwe verplichtingen op. Zowel de adel als de burgerij leden onder de ambtenarij van voor hen totaal vreemden.

Willem Adriaan was de voornaamste vertegenwoordiger van de landstanden en van de adel in het gelderse gebied. Hij moest stoten opvangen en meermalen pareren. Botsingen met het nieuwe bewind bleven niet uit.

Toch werd hij, ing. 1 januari 1714 tot lid van de geheime raad en tot kanselier voor het „Justizkollegium” van het hertogdom Gelder benoemd.

Op 22 juni 1714 werd hij benoemd tot stadhouder der lenen.

Niettegenstaande deze erkenningen waren zijn invloed en zijn machtspositie uit de spaanse tijd sterk beknot. Intriges van de zijden van adel en landstand hadden tot gevolg, dat hij bij zijn nieuwe heer koning Friedrich Wilhelm I van Pruisen in ongenade kwam.

Deze koning probeerde (1721) zich van Willem Adriaan te ontdoen en liet hem weten bereid te zijn Haag en alle daartoe behorende verdere eigendommen en rechten te kopen.

Op zeer diplomatische wijze liet hij de koning weten, dat hij niet verkopen zou, integendeel hem wilde overtuigen van tegen hem (Willem Adriaan) uitgespeelde intriges. Voor straf had hij geen vrees.

Hoensbroek als deel van Limburg, behoorde toen tot de oostenrijkse Nederlanden. Willem Adriaan had, als Heer van Hoensbroek, goede betrekkingen aan het hof van keizer Karel VI in Wenen.

1 September 1733 werd Willem Adriaan door deze keizer voor zich en zijn nakomelingen verheven tot Graaf van het Heilige Roomse Rijk met de titel van „Hoch- und Wohlgeboren”.

Friedrich Wilhelm I van Pruisen heeft in de toestand berust.

Willem Adriaan was gehuwd met Elisabeth Henriette Maria Victorine, rijksgravin von Schellart-Obbendorf.

Hij overleed op Haag 20 juni 1735.

- 1735 Frans Arnold Adriaan Johan Philip, Markgraaf van en tot Hoensbroeck, graaf des Heiligen Rijks, baron en heer van tal van andere bezittingen waaronder ook Swalmen (Hillenraedt e.a.), Asselt en Grubbenvorst.

Hij was gehuwd met Maria Anna Sophia, rijksgravin van Schönborn.

Uit dit huwelijk sproten (24 of) 25 kinderen, waarbij Philip Damiaan, een latere bisschop van Roermond.

Hún kinderen tekenden het fidei commis, hetwelk een beschrijving vond in de jubileumuitgaaft.

Bij het afsterven van deze graaf (1759) ordonneerde schout J. W. Franssen van Hoensbroek als volgt:

„Bij het afsterven van Syne Excellentie den Heere Marquis van ende tot Hoensbroeck, erfmarschal des vorstendoms Gueldre ende Graeffschaps Zutphen actuelen Keyserlycken Geheymraedt van Staecte etc. etc. is goedgevonden dat tot Syne Hooggeb. gedachtenis ende laeffnisse van syne ziele door de onderdaenen dezer Heerlyckheyte geduyrende ses consecutieve weken daeglycks drymaal, te weten 's morgens ten zes ure, 's middaghs ende aen den avondt, ieder reyse dry posen, met alle de klokken sal worden geluydt, weswegen aan de Rottmeesters gelast wordt om sulx aen de onderdaenen, ieder respectivelyck in syne rott aen te kondigen en daeglycks dry capable mannen, successivelyck by tour, daertoe te commanderen op pene van een goudgulden amende. Actum Hoensbroeck den 27 Augustus 1759.”

- 1759 Lotharius Frans Hyacinth Victor, markgraaf van en tot Hoensbroeck, enz. enz. Hij was stadhouder der oostenrijks valkenburgse landen.

In 1762 huwde hij met S. CH. M. C. W., rijksgravin von der Leijen en Hohen Gerolsegg.

- 1796 Clemens Wenceslaus Johan Baptist, markgraaf van en tot Hoensbroeck, enz. enz. Hij eveneens was stadhouder der oostenrijksvalkenburgse landen.

Hij huwde: 1) met A. M. rijksbaronesse van Loë tot Wissen

2) met Eugenia Ludovica, rijksgravin van Schaesberg.

Deze graaf heeft Hoensbroek met zijn gezin verlaten.

Hij overleed in Keulen 14 oktober 1844.

1844 Franz Egon, Reichsgraf und Marquis von und zu Hoensbroech.
Hij was gehuwd met Mathilda Huberta, rijksbaronesse van Loë-
Wissen. Zij hadden 11 kinderen.
Hij overleed 19 december 1874; zijn echtgenote december 1903.
Het gezin woonde op kasteel Haag.

1874/

1903 Wilhelm Rudolf, Reichsgraf und Marquis von und zu Hoensbroech.
Hij was gehuwd met M. E. W. A. Prinses zu Windisch-Graetz.
In 1902 bij hun 25-jarige echtvereniging liet deze graaf op Haag
een nieuwe slotkapel bouwen. Boven de ingang dier kapel liet hij
in steen de familiewapens Hoensbroeck-Windisch-Graetz aanbrengen
met in schrift „Soli Deo”.
Het was bekend, dat deze spreuk reeds sedert lang bij de familie
van Hoensbroeck ingang gevonden had. Jos. Spillmann S.J. had
deze (1885) reeds gepubliceerd in zijn boek „Das Paradieszimmer”,
handelend over het aan de familie van Hoensbroeck toebehorende
kasteel Blyenbeck.
De graaf overleed 13 februari 1922; zijn echtgenote op 14 maart
1935.

1922/

1935 Franz Lothar, Reichsgraf und Marquis von und zu Hoensbroech,
gehuwd met M. A. gravin von Westerholt und Gysenberg.
Hij overleed op 1 december 1948; zijn echtgenote op 1 augustus 1957.

1948 Wilhelm, Marquis und Reichsgraf von und zu Hoensbroech, die
zijn vader direct in het beheer van kasteel Haag, enz. opvolgde.
Hij is geboren 20 mei 1908 en huwde 16 januari 1935 met Felicitas
de Garnerin, gravin de Monteglas. Zij hebben vier kinderen.

Met deze vermeldingen bedoelde men de z.g. „rechte” afstammingslijn
der familie.

(Wordt vervolgd)

P. A. H. M. PEETERS

Het schutrecht in de 17e en 18e eeuw

*Enige bijzonderheden over het in verzekerde bewaring stellen van
personen, dieren en onroerende goedereen in de Hoofdbank Heerlen.*

Onder het schutten verstond men het opbrengen van personen en dieren en het in beslag nemen van onroerende goederen als schade werd toegebracht aan eigen of andermans grond. In alle andere gevallen sprak men van panden en ook van arresteren. Op zijn eigen grond kon iedereen schutten. Op andermans eigendom was dit voorbehouden aan de schutbode (die ook veldbode genoemd werd). Na het schutten was men verplicht de Justitie hiervan op de hoogte te brengen. Vanzelfsprekend waren de kosten en de boete voor rekening van degene, die in ovetreding was.

In het boekje van A. Kempeneers, getiteld „Beschrijving der Vrijheid Montenaken en der omliggende dorpen”, uitgegeven te Leuven in 1861, staat op blz. 62 over het schutten het volgende vermeld:

„Waer menschen bij elkander woonen, waer zij eigen erf en goed hebben, daer is bescherming en beschutting noodig; 't schot (in Heerlen pandstal genoemd) was 's Heeren hechtenis, een onschendbare plaets. Wie oudtijds beesten schutte (in 't schot deed), moest daervan denzelfden dag kennis geven op straf van diefstal. De eigenaer vergoedde dubbel voor het toegebragte dier. Belette hij het vee te schutten, dan was hij gehouden tot boete en dubbele schadevergoeding; haelde hij het vee uit het schot, zoo stond hij te regt wegens roof en verbeurde, als rustverstoorder, tegen den Heer zoo wel als tegen den schutter. . . . Ieder mogt de beesten schutten op zijn eigendom en de bode overal. Het vee ging het schot niet uit, of de schade moest betaeld of verborgd wezen. Maar niemand mogt, op straf van diefstal, vee ophouden, of hij moest het brengen in 's Heeren „halden”.

Het schot diende ook, om de dwalende beesten er in te brengen, als schuilplaets tegen den roof der voorbijgangers. De Schout en zijn dienaar of de gebuer dwalende beesten terecht brengende, bekwamen schotloon ten koste van den eigenaer, die wel iets missen mogt als boete voor zijn verzuim en vergoeding voor de geleden schade. Treffend voorbeeld van ons maetschappelijk leven, waer niemand op zich zelven staet, maer allen elkander noodig hebben en helpen: zoo nogtans dat niemand verplicht is zijn tijd of zijn goed onvergolden ten beste te geven. Wie de voordeelen geniet, moet zich de lasten getroosten.”

Het schutten zowel als het arresteren kwam veelvuldig voor. We laten hier een aantal feiten in tijd-orde volgen:

I. *Het schutten van dieren door schutboden; a) wegens het toebrengen van schade op andermans eigendom; b) wegens hiervoor verschuldigde en niet betaalde boete (schutrechten):*

1 Juli 1609 deelde Matthijs Hal (geschreven: Haal) ambtshalve mede, dat de schutboden in het jaar 1608 de schapen van Claes Leuffgens hadden geschut daar ze schade toebrachten. Voor de schutrechten vervallen aan de officier de de belanghebbende partij werd een schaap van genoemde Leuffgens in „schutpandinge” gesteld bij Jan Schuls. Maar nu heeft Claes Leuffgens „eigen richters weis” zijn schaap uit de schutpanding weggenomen zonder toestemming en zonder de verschuldigde boete te betalen. Matthijs Hal verzocht om toepassing van het recht tot oplegging van een boete. (Justitierolle L.v.O. 1915, Gemeente-Archief Heerlen).

II. *Het schutten van dieren in andermans weide door de schutbode op verzoek van de benadeelde:*

23 November 1609 deelde Jan van den Nesschen aan het gerecht te Heerlen mede, dat hij in de voorbije nacht van zaterdag op zondag in de door hem gehuurde weide twee paarden van Peter Cloets „gevonden” had. De weide was door hem aan alle zijden goed dicht gemaakt. Achter een kerseboom ontdekte hij evenwel dat de heg aldaar opengebroken was door degene die de paarden in zijn weide had gelaten. Het gat was daarna met rijshout dichtgemaakt. Jan heeft daarom deze paarden op schutrecht laten vastzetten. Ze werden opgedreven door Willem Haecken, de beëdigde schutbode, die de paarden ook in de betreffende weide aange troffen had. Aan Jan Cobben, de waard, werd verlof gevraagd om de dieren bij hem in de stal te zetten. Daar laatstgenoemde geen plaats vrij had, heeft de bode Haecken ze weer meegenomen en in „schutpandinge” gezet in de stal, gelegen „achter Heer Leenssen huys, aen den Kerckgrave”. Hij had de stal afgesloten met een hangslot.

Jan van den Nesschen, die geassisteerd werd door „seinen dienaar” (zijn procureur) beklagde zich erover dat de betreffende stal op zondagmorgen opengebroken was (de krammen waaraan het slot hing waren uitgetrokken) en de paarden meegenomen. Dit was gebeurd zonder dat hij het wist, terwijl hem de aan de weide aangerichte schade alsmede het schutrecht niet werden vergoed. Hij verzocht daarom dat „deselve perden wederom sullen in den selvsten schut behooren gestelt te worden ende darin te blijven” tot dat hem de schade geheel en al vergoed zal zijn. (Rolle L.v.O. 1915.)

III. *Het in beslag nemen van graan, wegens achterstallige belasting, door de schutbode in opdracht van de gerechtsbode werd geen schutten maar panden genoemd:*

23 November 1609 verklaarde Jan Douven, gerechtsbode, dat hij door Paulus Corff, de beëdigde schutbode, de pandinge (inbeslagname) van graan van Jan Schuls heeft doen geschieden. Deze pandinge was aan de Justitie verzocht door Jan Douven, de erfgenaam van de overleden Collecteur (Belastingontvanger) Gerard Beckers, wegens achterstallige

„laetgoeder contributie”. Jan Schuls werd aangesproken als pachter van het goed genaamd „In den Beer” of „Schardemals (ook Schardineels) goed”. (L.v.O. 1915. Justitierolle.)

IV. *Het in beslagnemen van granen en vee etc. wegens een particuliere schuldvoordering* kon slechts met toestemming van de Justitie en door deze geschieden. Dit werd dus ook weer geen schutten, maar arrest aanslaan of arrest leggen genoemd:

13 Sept. 1651 verzocht Gerard Fabritius namens de Heer R(einer) T(heobald) Schellaerd van Obbendorf, Heer van Oud-Valkenburg, dat „arrest aen geslaghen” zou worden op al de vruchten en beesten aanwezig op diens adellijk huis den Doom te Welten en eigendom van Querijn Botterweck, alsmede op de roerende en onroerende goederen van laatstgenoemde, om eraan te verhalen hetgeen hij Botterweck aan genoemde Heer schuldig was, t.w. 224 gulden 19 stuiver $\frac{1}{2}$ oort. De beslaglegging werd toegestaan door de Schepenen Bartholomeus Boijmans en Adam Aelmans. De aanzegging van het arrest geschiedde door de schepenen Aelmans op 24 sept. 1651. (Justitierolle L.v.O. 1917.)

V. *Het vele schutten van schapen leidde tot een besluit van de Schepenen ter beperking van het aantal dezer dieren:*

Dit geschiedde op 8 juni 1652. Gezien de veelvuldige klachten en de verzoeken dienaangaande door verscheidene inwoners van de Hoofdbancke Herloe aan ons Schepenen gedaan, met betrekking tot het laten grazen van schapen, en na op alles gelet en dit overwogen te hebben op aanmaning van de heer Schout, verklaren wij dat in het algemeen niemand, per bunder grond waarvan hij de belasting betaalt, meer dan zes schapen zal mogen houden. Voor elk schaap meer zal men ten behoeve van de officier alhier een boete verbeuren van 12 stuiver zwaar geld (Hollandse koers — Maastrichter koers was licht geld) en bovendien moeten betalen de rechten voor de aanbrengrer of schutter. Dit besluit zal ieder jaar op de gebruikelijke wijze en plaats worden afgekondigd en drie weken daarna zal het boete-beding van kracht worden. Aldus gedaan te Herloe de 8e juni 1652. (L.v.O. 1917.)

VI. *De aanstelling van een schutbode werd door de Luitenant Voogd bekrachtigd:*

9 December 1652 werd in aanwezigheid van de Luitenant Schout en Schepenen Pelt en de Schepenen Mathijs Cloot, Adam Aelmans en Nicolaes Cornips tot schutbode van de hoofdbank Herle aangesteld een zekere Peter Vreuls, wonende alhier. Deze verklaarde „dat hy sich selven in alle voorvallende saecken zall laeten gebruycken tot dienste van de Luitenant Voocht, Schoudt, Schepenen ende gemeenten ende de selve in alles te onderdanen ende gehoorsamen, op alsulcke emolementen (geldelijke voordelen) als van outs daer toe ende alsnu is staende. . . . soe waere moet hem Godt Almachtich helpen.” Peter Vreuls heeft hierop de eed afgelegd. Op 20 januari 1653 heeft de Heer (Johan) Pesters, Luitenant Voogd aan deze benoeming zijn goedkeuring gehecht. (L.v.O. 1917.)

(Wordt vervolgd)

JO HORST

HEERLENSE SCHOUTEN

II

DIEDERIK VAN DER HALLEN

*Bijdrage tot de geschiedenis van
het kasteel Terworm.*

Waarschijnlijk als onmiddellijke opvolger van Diederik van Palant in het schoutambt van Heerlen wordt in 1512 genoemd Diederik van der Hallen ¹⁾, die zoals wij in de vorige bijdrage zagen, met een — natuurlijke? — dochter van Diederik van Palant was gehuwd ²⁾. Hij kan echter zijn ambt slechts enkele jaren hebben bekleed, want reeds in 1519 komt als zodanig voor Werner Judenkop van Strijthagen.

P. Peters beschrijft in zijn bijdrage „De Bestuurders van Heerlen” abusievelijk het wapen der Heerlense schouten Hal (van der Hallen, Hall) als volgt: „in een veld van zilver een zwarte leeuw” ³⁾. Dit is het wapen der van Hall’s o.m. uit Ophoven, Strauweiler etc. ⁴⁾. De Heerlense schouten Diederik van der Hallen en Matthijs Hall(en) behoorden tot het volgens Macco uit Jülich afkomstige geslacht VON MONTEBROICH, GENAAMD VAN DER HALLEN, ook kortweg van Hall, Hall of Hallen genoemd. Het wapen is gedeeld, boven in geel een liggend half hoefijzer in blauw en onder in geel twee naast elkaar staande blauwe hoefnagels.

Leden van het geslacht hebben herhaaldelijk relatie met Aken gehad. Zo komt in een oorkonde van de Akense schepensstoel uit 1485 Tiele van Montebroich, „de man noemt Tiele zer Hallen” voor.

De schout Diederik van der Hallen is waarschijnlijk identiek met Diederich van Montebroich, genaamd van der Hallen, die in 1497 te Aken een oorkonde zegelde en omstreeks 1515 lid werd van het adellijk gezelschap „zum Stern” aldaar. Hij kan eveneens identiek zijn met Diederich von Montebroich, genaamd van der Hallen, die in 1515 door Willem (Judenkop) van Strijthagen, stadhouder van Valkenburg, met een in deze heerlijkheid gelegen goed werd beleend ⁵⁾.

Het lijkt mij wel interessant als bijdrage tot de genealogie van het geslacht Hal(len) en mede als bijdrage tot het verleden van kasteel Terworm hierna een aantal nog onbekende gegevens te laten volgen, daarbij opmerkend, dat ik omwille van de lengte dezer bijdrage een keus uit het mij ter beschikking staande materiaal heb moeten doen.

Uit het huwelijk van Diederik van der Hallen met N.N. van Palant zijn de navolgende kinderen bekend:

I. JOHAN VAN DER HALLEN, overleden vóór 1571. In dat jaar is er nl. sprake van „die naegelaten goeder als Jan van der Hallen seliger zo der Worm naegelaeten heeft” ⁶⁾. Op 17 februari 1540 was hij met Jan Douven present bij de deling tussen de neven en nichten van der

Hallen en Tzyen ⁷). In 1544 (26 mei) is hij man van leen der Keurkeulse Mankamer te Heerlen. In 1551 ontving hij „het huys tot ter Worm” in leen ⁸). De 13e dag van Braemaent 1553 draagt hij over aan Hynrychen van Zevell en diens echtgenote Cathrijn van den Ellebamt „derdehalff mudde roggen Aecher maess derdenhalve Jochams daeller off die werde/jaerliche pachs und renthe...” te leveren...” opte huesse Put off Meyssenbroick wae Zevell beleyffs” en stelt tot onderpand „syne lehen huess hoff myt allen angehoer zer Worm geleygen eme zogehorych yst” ⁹). Een leenregister anno 1561 citeert hem als volgt: „Johan van der Hallen yst man van dem Stocklehen, hues und hof zo der Worm” ¹⁰). In hetzelfde jaar voert hij een proces tegen zijn broer Dyrch „ther questien des hues zer Worm” ¹¹). De 8e dag van Austmant 1562 draagt hij over aan „seyne neyffen” DYRCH VAN RAEDE als notarieel gemachtigde zijner moeder Barbara van der Hallen „veyr erff mudde rogge veronderpendt opt lehen then Nesschen” ¹²). In een stuk uit 1588 wordt hij genoemd „vader der gegenwoerdighen Scholtett van Herle Mattheiss van Halle” ¹³). Nog zij vermeld, dat hij in 1546 voorkomt op de lijst van subsidies, die op bevel van de keizer door de leenbezitters van Valkenburg moesten worden opgebracht, met een bedrag van 19 gulden en 9 stuivers ¹⁴).

Volgens de Crasier (Publications 1932) was hij gehuwd met een dochter van Jan Tzyen, hetgeen m.i. niet juist is. Alhoewel uit de weinige bekende gegevens over de verdeling der nalatenschap van Diederick van Palant tussen de neven en nichten van der Hallen en Tzyen niets blijkt over de onroerende goederen, moet worden aangenomen, dat o.m. huis en hof Terworm en het leen op de Kerkhof aan de van der Hallen's zijn toegevallen.

II. BARBARA VAN DER HALLEN.

In 1571 had zij als leengoed in bezit „in ackerlande inden iersten ein bunder landts neest den vloetgraeff, noch II morgen neest her Wyller noch ein halff buynder op Wolffsbroeck, noch aen Coninxbendt neest nae Herlo anderhalff sille, item aen den hagedorn ein halff buynre, item noch neist heer Wyller ein buynder, noch neist heer Anthonis van der Hallen ein buynder, noch aen dat Coninxpent einen morgen ende IX syllen landts, noch anderhalff buynder weyden, item ein half buynder bempts, noch anderhalff buynder weyden, item ein halff buynder bempts, noch ein zille broec, noch ein halff buynderen landts” ¹⁵).

In 1585 was zij weduwe. Haar echtgenoot was LYNS (= Laurentius) VAN RADE. Een zoon uit hun huwelijk was DIEDERIK VAN RAEDE BURGER THOT MAESTRICHT ¹⁶).

III. DIEDERIK VAN DER HALLEN.

In 1561 (27 okt.) is hij met zijn broer Johan in proces over het leen Terworm. In de buitengewone schatting, die de leengoederen in het land van Valkenburg anno 1570 aan de keizer moesten opbrengen, worden Bartel (een verschrijving van Barbara?), Dirck en Itgen van der Hallen genoemd voor 35 gulden en 2 stuivers ¹⁷).

In 1571 brengt de halfwin van Terworm Dries Zelis over het leengoed toebehorend aan Dersken van der Hallen tot Lynnich. . . . „in den iersten op dat Wolfbroeck ein halff buyndere landts, noch ein buynder landts, item noch in verscheiden stucken. . . . buynderen ende negendehalff zylle ackerlandts. . . .”¹⁸⁾.

Diederik van der Hallen was burger van Linnich. In 1581 werd hij beleend met de hof „zum Bungen” in het amt Randerath, die hij in 1553 had gekocht. Zijn echtgenote was ANNA VAN PALANT, dochter van Wilhelm en Caecilia Bodden¹⁹⁾.

IV. N.N. VAN DER HALLEN (ITGEN?).

Zij huwt JAN DOUVEN, die anno 1550 (3e dag Braemaent) voorkomt als „Rentmeister ende mitscheffen” der hoofdbank Heerlen²⁰⁾. Anno 1553 (15 sept.) was hij laat van de hof zo der Worm²¹⁾. Als zoon wordt DIEDERICH DOUVEN genoemd²²⁾. Deze verscheen op 8 oktober 1560 voor de mankamer en wenste te ontvangen voor hem alsmede voor zijn zusters en broers. . . . „beheltelichen syner moder haerder tocht. . . . alsullich lehengoyt als h. Anthonys van der Hallen selycher achterlaessen hadde van den lehenghode zo der Worm geleyghen”²³⁾.

V. ANTHONIS VAN DER HALLEN.

Overleden vóór 8 oktober 1560. O.m. in de jaren 1534 en 1535 komt hij voor als rector van het St. Anna-altaar in de kerk van Heerlen. Op de 13e dag van Braemaent van 1553 draagt hij o.m. een stuk erf genaamd „dat Heitgen”, een half bunder beemd, een half bunder akkerland etc. over aan zijn broer Johan²⁴⁾.

Op 26 juli (op Sant Annen dach) 1559 verkoopt hij „syne erffschaff wye eme dye vandum Colschen lehengehode dess. lehens zoder Worm als van synem kyntdeyll zogehorych waass. . . .” aan zijn broer Johan met de bepaling, dat „here Antonys son Dyrch van Jutten Eyveretz geschaffen” jaarlijks zal toekomen op „Sant Andreysmyssen neyst kompstych nae dato boven geschr. op Johans ghoder van der Hallen zene (10) Jochams daller” jaarlijkse rente²⁵⁾.

Hij kreeg met genoemde Jutta Eyveretz twee kinderen t.w. 1. MARIA, overleden vóór 1578, die huwde met JOHAN MEUTHEN te Nideggen en 2. DYRCH, die huwde met MARIA MOHREN.

Anthonis van der Hallen was priester en kanunnik te Nideggen.

*
*   *
*

Als kinderen van Johan van der Hallen (sub I) zijn bekend:

A. JOHAN VAN DER HALLEN.

Overleden vóór 1.8.1627. Hij ruilt op 24 april 1588 met medeweten zijner echtgenote CATHARINA COEPS met Wilhelm van Wylré, kanunnik van het O.L. Vrouwestift te Aken zijn huis zur Worm met aanhorigheden bij Heerlen gelegen, dat hem bij de dood zijner ouders bij scheiding en deling is aangevallen, voor $4\frac{1}{2}$ bunder bouwland in meerdere percelen onder

de Heerlijkheid Wijlré te Etenaken gelegen etc. Voor de meerdere waarde van het huis Terworm betaalt de kanunnik aan Johan 600 dalers ²⁶).

Op 10 mei 1585 wordt hij genoemd „altste zoene ter Worm Collator van van St. Annen-Althaer bennen de kercken (van) Herlae”. Hij was met zijn broer Matthijs erfgenaam van Terworm ²⁷).

Uit zijn huwelijk met CATHARINA COEPS (KOEPE, KOP) zijn geboren: 1. DIEDERIK; 2. MARIA, die huwt met JOHAN HERMANS en 3. MARGARETHA.

Op 1 aug. 1627 verklaren Catharina Kop „wittwe Johansen von Halle” en haar drie kinderen. . . . „hiemit öffentlich vor jeder menniglich obwohl hiebevorn so wholl vermittelst durch unsern vatteren und hausherrnseligen mitt dem Ehrw. und Edlen Hern Wilhelmen von Wylre eingegangenen erffbuttungs contract und ubertrags brieff als auch folgentes durch uns daruber uffgerichter transaction, ratification, confirmation und renunciation seiner Ehrw. Wholg. Hern Wilhelmen von Wylre und dessen eintzigen broderen und erbgenahmen Jr. Dieterichen von Wijlré, unser Haus zur Worm bei Herll gelegen sampt dessen zugehörigen hove, weijeren, demme, bemden, weijden, ländereijen und allen anderen seinen apertinentien ahn und zuebehoer, recht und gerechtichejitten erblich cedirt, transportirt und ubertragen und aber und unter solchen appertinentien ahn und zuebehoer, recht und gerechtichejitten unangesehenes in specie dabei nicht ausgetruckt noch benamset alsolchs obgedachtem unserem Hause zur Worm und uns zuegehoriges recht oder jus patronatus et collationis eines in der Kirchen dhaselbst zu Herll habenden Beneficij und Althars St. Annen Althar gent. sampt dar zu gehorige Begrebnus, wir gleichwooll verstanden und dero zeit gemeint comprahendirt und begriffen haben, als thun wir solches hiemit und in kraft dieses nochmals mitt allem öffentl. und austrucklich bekennen sonderen auch dabei in kraft dieses angloben das wir Wholg. H. Dietherichen von Wijlré wittwe und erbgenahmen bei solchem recht und gerechticheijt des Juris patronatus et collationis obg. Althars und Begrebnus, als zu vorg.n ihrem Hause zur Worm mittgehorig, in der Zeit manuteniren und handthaben sollen und whollen, ohn argelist und dessen zu wharer Urkundt haben wir dieses mitt eignerem henden unterschrieben, so geschehen den ersten Aug.ti anno sechszechen hundert sieben und zwentzig” ²⁸).

B. MATHIAS HAL (VAN DER HALLEN).

Volgt hierna III.

C. JOHANNA VAN DER HALLEN

huwt DIERICK CLOOT, zoon van Mathias Cloot (= Thijs Cloot, die in 1570 in de Croon woonde). Op 6 april 1595 wordt een zoon Linnardus (= Leonardus) gedoopt als zoon van Dederich Cloit in die Kron en Jenna sein hauszfrau.

MATHIAS HALL

Mathias Hall komt als schout voor in de jaren 1571 ²⁹⁾ en verder 1588, 1591, 1596, 1608, 1609, 1610 en 1613. Hij bedankte in 1621 ten behoeve van zijn schoonzoon Hendrick van den Hove. Aangenomen mag worden dat hij zeker van 1571 tot en met 1621 het schoutambt heeft uitgeoefend. Hij verhiel het leen op de Kerkhof en het Edelmannshoefke te Vruschemig ³⁰⁾. Hij was gerechtigd ter Statenvergadering te verschijnen ³¹⁾. Op 6 april 1591 was hij borg bij de doop van het kind van Jan van der Worm en Maria. (Is dit misschien Johan Hermans × Maria van der Hallen?) ³²⁾.

Zijn echtgenote was ELSKEN VAN BEKE (EDELE JUFFROUW ELISABETH WIES ALIAS VAN BEECK) ³³⁾.

Mathias overleed vóór 18 juni 1622 en werd in de St. Pancratiuskerk begraven. Op de sterk afgesleten zerksteen was indertijd nog het volgende gedeelte van het opschrift te lezen: „Hier licht begraven / Heer Mathias Hall Scholtis Ter tzijt tot Herlen starf. . . .” ³⁴⁾.

Zijn kinderen waren ³⁵⁾ :

1. DIERICK HALL, gedoopt te Heerlen 23.10.1588 (Susc. Henric van Goirre en Catharina Bruers). Hij huwt ANNA N.N.

2. AGNES HALL, gedoopt te Heerlen 5.5.1593 (Susc. Dierick Kloot en Anna Beckers). Zij overlijdt te Heerlen op 25.8.1666. Zij huwt

I. HENDRICK VAN DEN HOVE, gedoopt te Heerlen 23.8.1588, zoon van Jan van den Hove en Cathrijn N.N. Hij was schout van Heerlen vanaf 1621 tot 1635, schout van Schaesberg 1619 tot 1635 en schout van Ubach. Hij overleed in 1635.

II. CARCILIUS MERCKELBACH, schepen der hoofdbank Heerlen, leenman der Keurkeulse Mankamer, griffier en secretaris dier mankamer; op 15.2.1639 werd hij beleend met het leen op de Kerkhof. Hij was weduwnaar van N.N.

Op 22 dec. 1637 wordt hij genoemd „Carcelis van Merckelbach getrouwt hebbende Agnes van Halle weduwe van wijlen Hendrick van den Hove die Schouteth was tot Herle” ³⁶⁾. In 1607 heet hij Carsilius von Merckelbach ³⁷⁾.

Agnes Hall testeerde op 20.10.1653 ten gunste van Leonard, Paulus en Emont Merckelbach.

3. CATHARINA HALL.

Zij huwt PETER VIJGEN, schepen van Heerlen en Schaesberg ³⁸⁾. Op 29.9.1625 was zij borg bij de doop van Mathias, zoon van Theodoricus Hall × Anna.

*
* * *

Een zoon van Dierick Hall was de op 29 sept. 1625 gedoopte MATTHIJS HALL. In 1660 en 1663 ³⁹⁾ woonde deze als pachter op de hof ten Rousch

en had 12 bunder, 3 sillen en 10 roeden in pacht. In 1669 woonde hij nog te Welten (Trouwboek van de Predikant). In 1676, 1677 en 1691⁴⁰⁾ was hij pachter van de kasteelhoef Terworm. Op 22 okt. 1698 was hij bezitter van het „Stock van Hallen leen totter Worm”⁴¹⁾. Op 29 april 1652 verkoopt hij aan Lenart Vruls in derde huwelijk met Alet Bellen voor de laathof te Welten een sil en 40 roeden akkerland gelegen te Welten „op den Commet aen het Geyrenlock”. Op 1 april 1656 verkocht hij aan Jan Meijers × Ida Clingen 180 roeden lants gelegen „op den Commet”⁴²⁾. Hij overlijdt te Heerlen op 29 dec. 1702. Hij huwde I. op 27.9.1645 EMERENTIA RENCKENS, overleden op 9.11.1656. II. ANNA JONGEN, overleden op 15.3.1667 en III. MARIA BREMEN, dochter van Jan Bremen van Sijmpelveld, weduwe van Jacob Schoonbroodt.

Bij dit genealogisch fragment van de familie Hall wil ik het laten. In geen enkel opzicht heb ik naar volledigheid gestreefd.

In de volgende bijdrage komt de schout Jan Tzyen en diens familie aan de orde.

H. W. J. DOHMEN

1. V.V.V. Jubileum-uitgave 1936, p. 193.
2. Losse notities Archief Terworm, Rijksarchief in Limburg (R.A.L.).
3. V.V.V. Jubileum-uitgave 1936, p. 193.
4. Sammlung E. von Oidtmann, Mappe Hall (v. Hall „Hallen), Stadt- und Universitätsbibliothek, Köln; Joseph Strange, „Nachrichten über adelige Familien und Güter, Erstes Heft, Coblenz 1879, p. 11 e.v.
5. E. von Oidtmann, 1.c.; H. F. Macco, „Aachener Wappen und Genealogien”, Bnd. II, p. 8 en H. A. von Fürth, „Beiträge und Material zur Geschichte der Aachener Patrizier Familien”, Bnd. II, p. 19 e.v.
6. Archief Landen van Overmaas 824, R.A.L.
7. Archief Terworm. Hier bevinden zich ook delingsgegevens anno 1519, waarin o.m. sprake is van drie delen.
8. Leenverheffingen in archief Terworm, R.A.L.
9. Archief Keurkeulse Mankamer, leenverheffingen 1549—1559, L.v.O. 6406, R.A.L.
10. Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 1885, p. 305.
11. De Maasgouw 1933, p. 1 en 2 alsmede Archief Keurkeulse Mankamer, leenverheffingen 1559—1571, L.v.O. 6407, R.A.L.
12. Archief Keurkeulse Mankamer, leenverheffingen 1559—1571, L.v.O. 6407, R.A.L.
13. Archief Terworm, R.A.L., „Copie der Renten van St. Annen Altaer in die Kercke van Herlo” d.d. 18.5.1585.
14. Jos. Habets, „Geschiedenis van de Leenen van Valkenburg”, Roermond, p. 608.
15. Archief L.v.O. 824, R.A.L.
16. Archief Keurkeulse Mankamer Leenverheffingen 1549—1559, L.v.O. 6406, R.A.L.
17. Eg. Slanghen, „Het Markgraafschap Hoensbroeck, Maastricht 1859, p. 18 e.v.
18. Archief L.v.O. 824, R.A.L.
19. E. v. Oidtmann en von Fürth 1.c. Zie verder ook de diverse gegevens in de banden 2, 4 en 5 van de Mitteilungen der Westdeutschen Gesellschaft für Familienkunde.
20. Copie ener oorkonde in archief Terworm, R.A.L. In 1548 was een zekere Jan Douven schepen van Heerlen; in 1608 en 1609 was een Jan Douven gerichtsbode en schepen van Heerlen.
21. Archief Terworm, 1.c.

22. Dyrck Douven was 1567 (18 jan.) leenheer des hoeffs toe Gheleen ende laet-gueden den selven hoeff gehorende (Charter Terworm 38, R.A.L.) Dezelfde? Ongeveer 1588 waren Dirk en Johan Douven, schepenen en schattheffers van Heerlen (V.V.V. Uitgave 1939—1940, p. 25).
23. Archief Keurkeulse Mankamer, Leenverheffingen 1559—1571, L.v.O. 6407, R.A.L.
24. Archief Keurkeulse Mankamer, Leenverheffingen 1549—1559, L.v.O. 6406, R.A.L.
25. Archief Keurkeulse Mankamer, Leenverheffingen 1559—1571, L.v.O. 6407, R.A.L.
26. Charters Terworm nr. 24, R.A.L.
27. Archief Terworm, R.A.L. Op 14.11.1585 was Laurentius van den Nesschen Rector van het St. Anna-altaar en Franciscus Portius, vicarius van Heerlen.
28. Archief Terworm, R.A.L.
29. Archief L.v.O. 824, R.A.L.
30. Jos Habets, l.c. p. 502.
31. De Maasgouw 1938, p. 62.
32. V.V.V. Jubileum-uitgave 1936, p. 177.
33. Alb. Corten, „Kwartierstaten en genealogische aantekeningen betreffende enige Limburgse jezuiten en hun familie” in De Limburgse Leeuw, 8e Jg., nrs. 2/3, 1959/1960, p. 32/33.
34. V.V.V. Jubileum-Uitgave 1936, p. 177.
35. De diverse genealogische gegevens zijn ontleend aan de Kerkelijke Registers in het Gemeente-Archief Heerlen.
36. Oorkonde in Familie-Archief Hennen, zich bevindend in Gemeente-Archief Heerlen.
37. Genealogisch dossier Merkelbach, Gemeente-Archief Heerlen.
38. V.V.V. Jubileum-uitgave 1936, p. 177.
39. Archief L.v.O. 37A, R.A.L. (Een copie bevindt zich in het Gemeente-Archief Heerlen).
40. Archief L.v.O. 2030, p. 349, Gemeente-Archief Heerlen.
41. Archief Terworm, R.A.L.
42. Archief van de laathof van het Huis Strijthagen, ook genaamd Vrouwenhoff, Archief L.v.O. 6507 B, R.A.L.

Historische Chroniek

INSTITUUT VOOR HOGER ONDERWIJS IN HEERLEN.

Het verdient vermelding, dat Z.H. Exc. de bisschop van Roermond besloten heeft in het voormalige Retraitehuis, een schepping van prof. ir Peutz, op de „Molenberg” te Heerlen, het Philosophicum van het bisdom Roermond, een onderwijsinstituut op academisch niveau, te vestigen. Met de noodzakelijke verbouwings- en uitbreidingswerkzaamheden is inmiddels reeds een aanvang gemaakt. Tot president is benoemd prof. dr P. v.d. Baar, momenteel hoogleraar in de kerkgeschiedenis aan het Grootseminarie.

De akte van eigendomsverwerving, waarbij het bisdom vorenbedoeld pand overneemt van de mgr. Schrijnenstichting, is op datum van 29 mei 1962 bij notaris G. G. P. M. Tomlow te Heerlen gepasseerd.

AANWINST GEMEENTELIJK OUDHEIDKUNDIG MUSEUM.

Met medewerking van het gemeentebestuur van Heerlen kwam het gemeentelijk oudheidkundig museum in het bezit van een afgietsel van de zandstenen *gebeeldhouwde romeinse vrouwenkop*, die in 1918 gevonden werd op een terrein van de N.V. Eerste Nederlandse Kalkmaatschappij bij grondwerkzaamheden voor de bouw van een kalkhoven, gelegen aan een veldweg, in zuidelijke richting lopend vanaf de provinciale weg Klimmen—Voerendaal, ongeveer tegenover de laan naar het kasteel Haeren, naar het Ransdalerveld.

De vrouwenkop is practisch geheel gaaf; er zijn slechts lichte beschadigingen aan de rechterwang met oog en de neus. Eigenaardig is het kapsel: op het van voren hoog opgekamde, krullend haar volgt een vrij diep zittende band, waarachter het overige haar in twee vlechten is samengevat.

Het afgietsel van de kop, die te dateren is van rond het midden der 2e eeuw, werd vervaardigd door de Maastrichtse beeldhouwer J. Balendong, terwijl prof. dr J. J. M. Timmers, directeur van het Bonnefantenmuseum te Maastricht, hieraan eveneens zijn medewerking verleende.

L. v. H.